

Бібліятэка Мінскага гарадскога аддзялення
Саюза пісьменнікаў Беларусі

Наталія Касцючэнка

Водгукі маўчання

МІНСК
ВЫДАВЕЦТВА «ЧАТЫРЫ ЧВЭРЦІ»
2012

УДК 821.161.1(476)-31
ББК 84(Бел)6-44
К28

Серыя заснавана ў 2011 годзе

Рэдакцыйны савет:

Міхась Пазнякоў (старшыня), Піліяна Анцух,
Уладзімір Гніламёдаў, Казімір Камейша,
Уладзімір Карызна, Наталія Касцючэнка,
Алесь Марціновіч, Павел Саковіч, Васіль Шырکو

Галоўны рэдактар серыі

Міхась Пазнякоў

Касцючэнка, Н. М.

К28 Водгукі маўчання : раман-эсэ, апаэдыяні / Наталія Касцючэнка. — Мінск : выдавецтва «Чатыры чвэрці», 2012. — 216 с.

(Сер. «Бібліятэка Мінскага гарадскога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі»).

ISBN 978-985-7026-75-3.

Ці магчыма, каб маўчанне было галоўнай дзеючай асобай кнігі? Магчыма. І ад такой кнігі цяжка адарвацца.

Нішто не ахалоджвае душу, якая кіпіць, лепш за маўчанне. Нішто не запальвае яе так, як маўчанне. Самае хваляючае заўсёды цяжка вымавіць.

Сэнс усяго існага глыбей за ўсё спасцігаецца праз маўчанне. І толькі дзякуючы маўчанню ўзнікаюць і яго водгукі, якія набліжаюць да ісціны.

Усё гэта ёсць у кнізе Наталіі Касцючэнкі «Водгукі маўчання».

**УДК 821.161.1(476)-31
ББК 84(4Бел)6-44**

ISBN 978-985-7026-75-3

© Касцючэнка Н. М., 2012
© Афармленне. ТДА «Выдавецтва
"Чатыры чвэрці"», 2012

Бацькам
Вользе Іванайне
і Мікалаю Гаўрылавічу
прысвячаю

*Вярба
над Вірам*

Раман-эсэ

Водгукі маўчання

*Маўчы, альбо кажы тое,
што лепш за маўчанне.*

Піфагор

Што ўяўляе сабой чалавек першапачаткова? Неразумную го-
лую істоту? Хоць шмат якія філасофіі зводзяцца да іншага:
менавіта гэтая неразумная голая істота, якая яшчэ не навучы-
лася гаварыць і не абрасла, нібыта лускай, зямнымі страсцямі
і турботамі, менавіта яна і трымае ў сваіх яшчэ неакрэптых
ручках ісціну, якую не здольны ні ўтрымаць, ні спасцігнуць
дарослыя людзі. З кожным імгненнем жыцця гэтая вялікая
ягоная здольнасць паступова знікае: і дадзенае яму ад нара-
джэння нейкае веданне, і вышэйшая чуллінасць, і чыстае
сэрца. Ці так гэта? Наколькі праўдзівая такая філасофія?
Тады якое ж прызначэнне чалавечага жыцця на зямлі, калі
з кожным годам ён усё больш губляе галоўнае? Альбо няма
ў чалавека ніякага прызначэння? І хіба не дзеля таго жыве
ён, каб адчуваць то тыя, то іншыя жаданні і адшукваць спо-
сабы іх задавальняць?

Дзяцінства... У ім яшчэ жывеш па нябесных мерках, а не
па звычайных, зямных. Няўдачы цябе не трывожаць, ты
яшчэ маеш неабмежаваны вольны час і не задумваешся аб
праблемах — яны існуюць па-за табой. Асабістая страта табе
яшчэ невядома і боль таксама. Усё ў жыцці працягваецца,
каб вось так і працягвацца далей, з дня ў дзень; а само жыц-
цё здаецца бямежным, вялізным і таемным, як мора. І ты
пакуль не ведаеш, колькі ахвяр яно няспынна патрабуе.

У дзяцінстве, калі ўспрымаўся інакш увесь свет: і сонца,
і зоркі, і трава, — я таксама была іншая. У той маленькай
дзяўчынцы, у якой сёння мне так цяжка знайсці агульнае
з сабой, яшчэ не паспела знікнуць нешта вельмі важнае —

тое, што ёсць амаль у кожным дзіцяці, і чаго, на жаль, ні ў мяне, ні, напэўна, у любога іншага дарослага чалавека ўжо няма.

Але тады, у дзіцячым узросце, яно ў мяне было. Асабліва калі я маўчала. Маўчала не таму, што не ўмела гаварыць, — я з задавальненнем і нядрэнна размаўляла, але толькі зрэдку і ў асяроддзі тых людзей, якіх добра ведала і каго любіла. Патрэбнасць у маўчанні часам станавілася часткай маёй сутнасці, і ў гэтым стане я адчувала сябе натуральна і камфортна.

У дзіцячым садку, куды мяне, пяцігадовае дзіця, аддалі бацькі, я маўчала паўгода. Не ў тым сэнсе, што мне проста падоўгу не хацелася размаўляць, а ў тым, што за паўгода я не вымавіла ніводнага слова.

Тады бацькі забралі мяне з вёскі, дзе я расла ў бабулі, у Мінск. Тут яны жылі і працавалі. І да гэтага горада трэба было прывыкаць і мне. Аднак у той час успрыняць і палюбіць Мінск, адчуць сябе камфортна ў гарадскім асяроддзі мне не ўдавалася. Хаця ў перыяд майго вясковага жыцця, калі мы з бабуляй у паездках па смачны хлеб і булкі наведвалі ўкраінскія гарады Чарнігаў або Прыпяць (у той час малады горад атамшчыкаў, а пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС — горад-прывід, які ўвайшоў у зону адчужэння), я заўсёды радавалася ім. З асаподай разглядала блішчастыя шкляныя вітрыны магазінаў, каштавала марожанае і нават з нейкім задавальненнем адчувала пад нагамі асфальт. Але здаралася, што мне станавілася няёмка за сябе і за бабулю, бо, у адрозненне ад прыгожа апранутых гараджан, мы выглядалі не зусім ахайна. У бабулі ў руках заўжды была вялізная, пацёртая з усіх бакоў сумка з паабмотванымі дзеля трываласці ізаляцыйнай стужкай ручкамі. А на нашых брудных нагах «прыгажэлі» незразумелага ад дарожнага пылу колеру сандалі. Бабуля іх купіла ў вясковай краме, толькі ёй — вялікія, а мне — маленькія. У іх лёгка было хадзіць, а ад вёскі да станцыі, адкуль электрычкай можна

было з'ездзіць у горад, ні многа ні мала для старых і малых ног — а чатыры кіламетры.

У тых ціхіх і зялёных украінскіх гарадах з іхнімі белакаменнымі цэрквамі, дзе я, няхай і мурзатая, у запыленай сукенцы, паяўлялася са сваёй любімай бабуляй, у маёй душы былі спакой і нейкая невычэрпная роўная радасць. Можна, гэтак лёгка растлумачыць той недаўгачаснасцю, якую я праводзіла ў горадзе? А магчыма, я адчувала сябе шчаслівай і таму, што ў тых гарадах, якія мне падабаліся, ніхто не мог пазбавіць мяне права быць і заставацца вясковай.

Але ў Мінску — у горадзе, дзе мне давядзецца жыць, — я шчаслівай сябе не адчувала.

Мяне аддалі ў дзіцячы сад — незразумелую і жудасную для майго ўспрымання ўстанову. Бацькі захвалюваліся, што ўпусцяць час, а я так і не прызвычаюся да асяроддзя дзяцей і не навучуся строіць з імі адносіны. Дагэтуль я не ведала абмежаванасці ў свабодзе дзеянняў і прывыкла да непатрабавальнасці ў карэкціроўцы маіх паводзін бабуляй. Тут жа, у гарадскім дзіцячым садзе, я зведала сапраўднае нервовае ўзрушэнне ад таго, што трэба строіцца ў пары, адначасна з іншымі дзецьмі садзіцца і ўставаць з-за стала, вымаўляць хорам: «дзень добры», «дзякуй», класціся спаць у ложка, дзе з усіх бакоў былі такія ж ложка, ды ляжаць толькі на правым баку... І з-за нейкага ненатуральнага, казарменнага духу здаваліся чужымі і непрыемнымі сцены, асфальт, пясочніцы ды стрыжаныя, быццам іх хто выраўнаваў пад лінейку, газоны і кусты. І нават сам пах горада прыгнечваў і адварочваў мяне.

І ўсё гэтак пасля белавата-сівых пясчаных вясковых дарог, па якіх я любіла бегаць басанож, пасля зараснікаў палыну і піжмы ў прырэчным лузе, высокай і вольнай травы, у якой так шалёна, нібыта ад нейкай няўрымслівай радасці, звіняць конікі, пасля ласкавай бабулінай хаты з яе дзіўнымі, кіславатымі і адначасова салодкімі пахамі...

Кожную ціхую гадзіну ў гэтым чужасным для маёй душы дзіцячым садзе, калі ніхто не бачыў, я магла цалкам аддавацца свайму гору, і слёзы гарачымі струменьчыкамі выцякалі з-пад прыкрытых павек пад правую скроню, на валасы, на падушку. І так да таго часу, пакуль патрабавальна-строгі голас выхавальніцы не перапыняў тую цягучую цішыню: «Дзеці, пад'ём!»

Помню, перад абедам, калі выхавальніца як звычайна пажадала дзецям прыемнага апетыту, а тыя хорам адказалі: «Дзякуй», яна падышла да мяне і нахіпілася да майго твару:

— Наташа, чаму ты маўчыш? Скажы разам з усімі: «Дзякуй».

Я сядзела на сваім месцы за столікам.

— Ну, не бойся, скажы, паўтары за мной: «Дзякуй», — ізноў папрасіла яна.

Я не адказвала. Гэта было немагчыма. Нейкая незразумелая сіла сціскала маё горла і ўладна, нават больш уладна, чым выхавальніца, быццам гіпнатызавала маю волю. Я глядзела ў вочы выхавальніцы, чакала, калі яна пакіне мяне ў спакоі, і ведала, што нічога не вымаўлю.

— Устань, — раздражнёна патрабавала выхавальніца.

Я ўстала.

Яна ўзяла пальцамі мяне за падбародак:

— Ты што, не хочаш гаварыць? Твая мама сказала: ты цудоўна ўмееш размаўляць. Ці ты не паважаеш мяне, дзяцей са сваёй групы? Чаму ўжо паўгода маўчыш?

Помню, як недзе глыбока ў маёй свядомасці ліхаманкава ўзнікалі ў адказ думкі: «Я паважаю, усіх вас паважаю, але ўсё роўна — нічога не магу вам сказаць...» У мяне не было ні пагарды, ні якіх-небудзь там комплексаў, няўпэўненасці ў сабе. Проста ўсё, з чым я сутыкнулася ў дзіцячым садзе, не звязвалася ў адно цэлае з тым, што было ў маёй душы. Мною валодала спакойнае і ўпэўненае пачуццё асабістай адасобленасці, і яно было мацнейшае за ўсё астатняе.

Дзеці з цікаўнасцю сачылі за гэтай сцэнай. Нянецка таксама адрэагавала на тое, што адбывалася, і падышла да майго стала.

— Паўтары за мной: «Дзя-куй», — выхавальніца працягвала гіпнатычна глядзець мне ў вочы. — «Дзя-куй».

— Калі ты саромеешся дзяцей, скажы нам ціхенечка на вушка, — узялася дапамагаць выхавальніцы нянецка і прыхілілася вухам да маіх вуснаў.

«Навошта яны гэта робяць? Дзеля чаго стараюцца? Няўжо гэта так важна?» — на нейкі момант я пачала пакутаваць душой. Але тут жа мной авалодала здранцвенне.

— Усё! Досьць! — так нічога ад мяне і не дабіўшыся, разлавана выкрыкнула выхавальніца. — Калі будзеш працягваць маўчаць, значыць, ты — недаразвітая. А ведаеш, што робяць з недаразвітымі? Адпраўляюць мыць гаршкі ў яслі!

— Так, так, пойдзеш мыць гаршкі ў малодшых групах, — убачыўшы ў маіх вачах разгубленасць, падтрымала выхавальніцу нянецка.

Дзеці пачалі смяцца, ажыўлена перагаворвацца паміж сабой і паказваць на мяне пальцамі. Мне зрабілася няёмка, адчайна захацелася знікнуць, куды-небудзь уцячы. Я прывыкла, каб мяне не заўважалі.

— Сёння, калі за табой прыйдзе мама, так ёй і скажу, што пераводзім яе дачку ў яслі. Там дзеткі размаўляюць, хоць і маленькія. Не хочаш быць як усе дзеці, адправім прыбіраць за малымі.

Увечары прыйшла мама. Яна працавала далёка ад дзіцячага садзіка, таму мяне раней за іншых прыводзіла і пазней забірала. У групе, акрамя мяне і выхавальніцы, ужо нікога не было.

Намер выхавальніцы мама падтрымала. Пагадзілася, што, калі я не загавару, мяне неадкладна трэба будзе адправіць у яслі, вялікую да малых, ды яшчэ дзеля таго, каб мыць іх гаршкі.

— Можа, хоць бы цяпер, калі нікога, апроч мяне і тваёй мамы, побач няма, скажаш «да пабачэння»? — запытала на развітанне выхавальніца. — Ці заўтра ж адпраўлю ў яслі.

Я ўпарта маўчала. Толькі помню, што пры маме патрабаванні выхавальніцы гучалі неяк мякчэй, нават больш ласкава. І ўсё ж унутры мяне нешта не вытрымала, здалося. Тады ўпершыню праявілася ўва мне яшчэ адна якасць — меркантыльнасць. Я ўпершыню адступіла ад сваіх, няхай сабе недарэчных, дзіцячых, але ж прынцыпаў. Адмовілася ад іх праз страх, праз пачуццё выгаднасці альбо нявыгаднасці дакладнага ўчынку. Я ведала, што хоць і не ў гэты момант, але ўжо вось-вось загавару.

— Ты будзеш размаўляць? — запытала выхавальніца.

Я кінула.

— Зараз?

Я прамаўчала.

— Заўтра?

Я кінула, што заўтра. А гэта значыць — паабяцала. Калі паабяцала — дык так таму і быць.

— Добры дзень, — назаўтра раніцой ахрыплым ад хвалявання голасам я гучна павіталася з выхавальніцай. І здарылася нечаканае. Выхавальніца ўсхапілася з-за стала, дзе нешта запісвала ў сшытак, і, як мне падалося, са здзіўленнем, нават з радасцю кінулася да мяне.

— Які, аказваецца, у вашай Наташы бас! — усклікнула яна і зараз жа быццам схамянулася: — Але нічога, нічога, галоўнае, што размаўляе.

— Вы ведаеце, — нясмела пасміхнулася мама, — праўду кажучы, у Наташы не бас, а вельмі ціхі і мілагучны голас. Для яе гэта ненатуральна.

— Але нічога, яшчэ пачуем, пачуем, — не пераставала радавацца выхавальніца. — Вы можаце ісці, — кінула яна маме, а мы з Наташачкай пойдзем у дзіцячы куток.

Выхавальніца павяла мяне ва ўзорны дзіцячы куток, дзе дзеці ніколі не гулялі. Там на падлозе ляжаў прыгожы дыванок, на паліцах былі парасстаўляны шыкоўныя лялькі, прыгожыя цацкі. Гэты куток быў узорным таму, як я зразу мела пазней, што яго паказвалі ў час праверак. Мы, дзеці, паглядалі на гэтыя цацкі з зайздасцю, але гуляць з імі нам ніколі не дазвалялася. Для гульняў было адведзена іншае, больш раскошнае, месца, але цацкі там былі прасцейшыя, даволі-такі пашарпанія.

Выхавальніца павяла мяне менавіта ў той «дэфіцытны» куток, пачала здымаць з паліц і падаваць мне лялькі.

— Якую ты хочаш? Гэту? Альбо, можа, гэту?

Паступова ў групу прыходзілі дзеці, а я тым часам сядзела адна ў «забароненым» для іншых куточку і з асапдай гуляла.

У той дзень у нашу групу прыйшла новенькая. Калі дзяцей выстройвалі на зарадку, яе паставілі побач са мной. Яна аказалася гаварлівай, аглядвалася па баках і з усімі знаёмілася.

— Як цябе зваць? — звярнулася новенькая і да мяне.

— Не размаўляй з ёй, — абарвала яе дзяўчынка, што стаяла наперадзе, і патлумачыла: — Яна ў нас нямая.

— Сама ты нямая! — выпаліла я.

Помню, як мая крыўдзіцелька ад нечаканасці і здзіўлення і сапраўды быццам знямела.

У той дзень я была для ўсіх дзяцей дзівам. У час прагулкі мне раз-пораз з шчодрасцю прапаноўвалі лізнуць чыюсьці цукерку, а я, нібыта цыркачка, якая паказвае небывалыя трукі, спакойна і нават з задавальненнем з усімі размаўляла.

Аднак гэта было не тое задавальненне, якое зольна нападуняць усю істоту асаблівым і важным пачуццём. Яно было нейкае непаўнаватаснае, несапраўднае...

Маўчаць — гэта дрэнна ці добра? Гэта балюча ці прыемна? Сумна альбо радасна?

Усё залежыць ад таго, чаму ты маўчыш: праз сваю сарамлівасць і комплекс непаўнаважнасці альбо каб больш поўна бачыць і чуць навакольны свет.

Бывае, маўчыш, таму што сумуеш, маўчыш у час дэпрэсіі, маўчыш, калі ўжо ні да чаго ў жыцці не імкнешся... Такое маўчанне не надта салодкае, але і яно патрэбнае, як нейкія лекі, гаючая цішыня, што так неабходны для ўзнаўлення душэўных сіл.

Маўчанне бывае розным. Але для мяне тое першае маўчанне, якое яшчэ не страціла сваёй непасрэднасці, было хутчэй маўчаннем-асалодай, маўчаннем-музыкай, маўчаннем, дзякуючы якому настойвалася і мацнела своеасаблівая сіла душы, сіла, якая згасае, калі гаворыш, і асабліва калі гаворыш многа.

Тады, у дзяцінстве, я яшчэ не паспела адчуць, што такое комплекс непаўнаважнасці, гэтае пачуццё я зведала пазней, і маўчаць — было маёй унутранай патрэбнасцю. Тады я гэтай якасці не саромелася. На людзей жа гаваркіх, асабліва якія размаўлялі манерна, а значыць, ненатуральна, адразу ж звяртала ўвагу, але калі знаходзілася побач з імі, адчувала, што амаль фізіялагічна не ўспрымаю іх. На ненатуральнасць іх паводзін чамусьці рэагавала востра, балюча, яна мяне непрыемна ўражвала, і часцей гэтую якасць я заўважала ў дарослых людзей. У манерах дзяцей, якія нават у час гульні пераймалі дарослых, такой ненатуральнасці я не бачыла.

Пазней, калі я сталела, мая маўклівасць мне прыносіла нямаюць душэўных пакут. Тады я з горыччу стала ўсведамляць сваю адзіноту. Пачуццё адзіноты ўзмацнялася адначасова з эгаізмам, і я паступова пачынала лічыць яго самай сур'ёзнай сваёй заганай. І чым мацней мне хацелася пазбавіцца ад гэтай заганы, чым больш апантана я прагнула зносін з людзьмі, тым больш аддалялася ад іх.

Але да гэтага супярэчлівага па сваім характары сталення я была сама сабой, такой, якой пажадала ўвесці мяне ў гэты свет прырода.

Маўчанне толькі ў тым выпадку прыносіць нейкую карысьць, калі яно, быццам чарвяточынай, не пашкоджана эгаізмам. Менавіта праз маўчанне можна паўнавартасна адчуваць і чуць, аднаўляць і набіраць душэўныя сілы, успрымаць сябе часткай сусвету.

З ранняга ўзросту чалавека дбайна вучаць гаварыць, але калі б дарослыя, адначасова з гэтым, пакінулі свой суб'ектыўны дэспатызм і ў кожным яшчэ кволым і безабаронным дзіцяці таксама спрабавалі не толькі захаваць, але і развіць яго здольнасць да маўчання!

Іншы раз са здзіўленнем сама сабе прызнаюся: як часта ў жыцці раскайваюся ў тым, што гаварыла, — але ніколі ў тым, што маўчала.

Сённяшняй Наталлі, якую, як мне здаецца, я так добра ведаю і якую то хваляць, то ганьбяць іншыя, такой Наталлі калісьці яшчэ не было.

Была іншая Наташа... Яе слых улоўліваў гукі гэтага свету так ясна і выразна, як ніколі потым. Яна адрознівала і ўспрымала пахі, формы, колеры, знакі і сімвалы рэчаў настолькі чуйна і ўсхвалявана, наколькі яшчэ не ўмела бачыць і ўсведамляць на гэтым свеце саму сябе. Апошняму яна навучылася пазней, калі страціла здольнасць хвалявацца ад кожнага праяўлення жыцця, якое не тычылася яе. Але да гэтага свет з яго гукамі і пахамі быў для яе яскравым і сапраўдным, бо ён існаваў апроч яе, таму што яна ўсяго толькі ўслухоўвалася і ўглядалася ў яго, ні ў чым не ўдзельнічала, не псавала і не папраўляла, не сказала сваім успрыманнем, сваім меркаваннем пра яго.

Я помню тую дзяўчынку, якую сёння наўрад ці магу назваць сабою, хача дакладна ўяўляю яе, усхваляваную, якая аднойчы стаілася на гародзе за хатай, дзяўчынку, якая, абхапіўшы рукамі ствол яблыні і прытуліўшыся шчакоў да яе шурпатай кары, глядзела далёка перад сабой і быццам пераўвасаблялася ў тое, што бачыла: у мяккую дымку

восеньскага неба, ва ўзаранае, вывернутае да яго бурай зямлёй поле за агародамі. Дзякуй богу, я яшчэ не забыла тую захутаную ў бабуліну хустку дзяўчынку, якая тады стала і на поўныя грудзі ўдыхала ледзь прагрэтае, настоенае на салаткаватых, трохі прэлых пахах гэтай зямлі паветра. Яшчэ помню ўзрушэнне прад спакойным і велічным светам і здзіўленне, якое зыходзіла аднекуль з глыбіні душы...

І пазней мяне не пакідала абыякавай прырода. Але гэта было ўжо іншае пачуццё, больш спакойнае і роўнае, быццам прафільтраванае праз іншы, штучна сфарміраваны з гадамі ўнутраны свет. І гэты мой унутраны свет звязіўся да таго, што тычылася толькі маёй асобы. І з таго часу я ўжо не магла з такой чуліваасцю, як раней, у дзяцінстве, успрымаць неба, вецер, дрыготкую галінку альбо травінку. Сканцэнтраваны на сабе чалавек страчвае многія здольнасці. Тое ж адбылося і са мной.

Дабро і зло — ДЗВЕ ПАЛАВІНКІ ЛЮБВІ

Лінія, што раздзяляе дабро і зло, перасякае сэрца кожнага чалавека. І хто знішчыць кавалак свайго сэрца...

А. Салжаніцын

Усё справядліва ў любові.

Англійская прыказка

Дасканалая любоў — гэта любоў Бога. Ён любіць увесь свет і кожнага з нас. У яго любові няма рэўнасці, злосці і эгаізму. У любові ж чалавечай усё гэта прысутнічае, і як бы шчыра чалавек ні жадаў любімай істоце дабра, ён не здольны ўсцерагчы сваю любоў ад гэтых, магчыма, народжаных ёю ж самой, ганебных пачуццяў. І хоць у тым ёсць парадокс, але боль і зло, гэтак жа як радасць і дабро, — нязменныя спадарожнікі нашай дзіўнай і цяжкай зямной любові.

Зараз я рэдка бываю ў вёсцы, дзе ўжо няма ў жывых бабулі і дзеда і дзе толькі магільныя крыжы моўчкі гавораць са мной замест іх. Тут я заўсёды ўспамінаю дзяцінства — той час, калі нявінная весялосць і патрэбнасць у любові з'яўляліся адзінымі імкненнямі ў маім жыцці і калі, бесклапотная і шчаслівая, я прыязджала сюды на лета з Мінска.

Менавіта на гэтай зямлі мяне сагрэлі першыя праменьчыкі чалавечай любові. Мяне любіла мая мама, якая нарадзіла мяне тут, дзе некалі, у першы год пасля заканчэння педінстытута, да таго, як пераехаць у Мінск, настаўнічала. Любіла мяне і бабуля, маці майго бацькі, у якой я жыла да школы; тады яна была самым дарагім чалавекам для мяне.

На вёсцы, дзе прайшло маё ранняе дзяцінства і дзе я праводзіла кожныя школьныя канікулы, прараслі першыя парасткі і маёй асабістай любові. Я назаўжды ўсім сэрцам адчула любасць да гэтага краю, у якім мне стала дорага ўсё:

яго няяркая, з белаватымі пяскамі і сівымі вербамі, прырода, яго глыбокая цішыня. Стаў маім бодем яго боль, калі зусім блізка, у трыццаці кіламетрах ад роднай вёскі, узарваўся чарнобыльскі рэактар. Я стала любіць сваю забруджаную радыяцыяй зямлю яшчэ больш моцна, чым магла любіць яе тады, калі яна была чыстай і здаровай.

Тут, у палескай глыбінцы, такой спакойнай, ласкавай і ціхамірнай, раптам усе ясна ўсвядомілі, што няма адлегласці не толькі паміж Беларуссю і Украінай, але і паміж радасцю і горам, жыццём і смерцю. Гэтыя адлегласці не змерыш кіламетрамі — усё ўзаемазвязана, усё блізка. І ні адзін куточак на нашай планеце не існуе сам па сабе — ён знітаваны з кожным з нас, усведамляем мы гэта ці не.

Зямля, якая пазнала чорную быль, можа камусьці здасца сённяя небяспечнай і нямілай, але я не сумняваюся: для многіх тут, як і раней, больш духмяна, чым дзе б там ні было на планеце, пахнуць палі, ярчэй ззяюць зоркі, пяшчотней стракочуць конікі і пяюць птушкі, гучней грывіць гром, чысцейшае неба і вышэйшая трава. І гэта адчуванне — ад любові. Любіш кожную сагрэтую сонцам травінку, кожную конаўку вады з калодзежа, кожнае дрэўца сівога вербалозу, нават звільсты след ад вужа, які прапоўз па пясчанай дарозе, высокае і бледнае неба над галавой. Любіш радзіму, але не заўсёды ўсведамляеш чаму. Хаця усё так проста: родная зямля — гэта самае бясцэннае, што табе дадзена ў жыцці.

Вёска Прудавіца, дзе жылі мае бабуля і дзед, бацькі майго таты, названа так, пэўна, ад слова «пруды» (сажалкі, ставы) ці можа «прудзіць» (гаціць). І сапраўды, вёска быццам плёскаецца ў вадзе, падстаўляючы ёй выгнуты дугой бачок. Прудавіца мае форму паўмесяца. Адным, увагнутым бокам, дзе, размежаваныя адзін ад аднаго, стракацяць агароды, яна абдымае саўгаснае поле, а другім, пукатым, нібы спалохаўшыся дзікіх, балоцістых зараснікаў алешніку і вербалозу ды заліўных лугоў, што цягнуцца да самага Дняпра, яна быццам адсоўваецца, адварочваецца ад усяго гэтага буйнага і застрашальнага

краявіду. Аднак непрыметныя скрыпучыя форткі прудавіцкіх двароў выводзяць менавіта туды, дзе па цяпле ўсё пачынае звінец і спяваць галасамі жаб, конікаў і птушак.

Аляксандраўка, старая, быццам забытая Богам, з крытымі саломай нізкімі хатамі, — гэта яшчэ адна дарагая майму сэрцу вёска, дзе жыла старэнькая, строгая і мудрая баба Наталка. Калісьці, пасля вайны, у гэтай вёсцы яна выхавала маю маму, мамінага брата і яшчэ дваіх асірацелых дзяцей.

Аляксандраўку пакуль яшчэ можна адшукаць недзе ў васьмі кіламетрах ад Прудавіцы. Аддаленая ад цэнтральнай сядзібы саўгаса, яна, згубіўшыся ў пясчана-балоцістым міжрэччы, ціхамірна дажывае свой век. Вёска размешчана на ўзгорку. Таму, яшчэ да меліярацыі, яе, нібы купіну, што тырчэла з вады, надоўга адразалі ад усяго навакопля веснавыя разводзі Дняпра і Прыпяці.

Ужо каторы год Аляксандраўка ўваходзіць у трыццацікіламетровую зону адчужэння. Пасля аварыі на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі жыхароў Аляксандраўкі адсялілі ў суседнюю вёску, але праз два месяцы яны вярнуліся і да сённяшняга дня жывуць на сваёй зямлі самасёламі. Цяпер іх засталася зусім мала. А баба Наталка, якую я таксама любіла як родную бабулю, адсялення не вытрымала. Перад ад'ездам, неўзабаве пасля аварыі, яна села каля хаты на траву, гладзіла яе сваімі старэчымі рукамі і ціха галасіла:

— Крапіўка мая... Мае бузочкі...

Бузочкамі яна называла бэз, які пышна кўсціўся і цвіў на яе двары. А праз некалькі дзён баба Наталка памерла.

А тады, у дзяцінстве, мяне радавала і здзіўляла ўсё, нават маленькія лужынкi з дажджавой вадой пасярод разбітай вясковай дарогі. У той час калі маці і бацька былі яшчэ малядыя і бабуля ды дзед жывыя, а ў глухой Аляксандраўцы няспешна вяла сваю гаспадарку старэнькая, худзенькая ды заўсёды вельмі ахайная, у сваёй нязменна бялюткай, накрухмаленай паркалёвай хусцінцы баба Наталка, тады ўвесь свет для мяне быў напоўнены спакоем, чароўнасцю і любоўю.

Любоў, здавалася, зыходзіла ад усяго: ад зорак у небе, ад травы, ад жаўтавата-шэрых пяскоў, ад каржакаватых вербаў, нават ад страшэнных навальнічных хмар. Любоў ішла ад кожнага чалавека, хмурнага ці вясёлага. Любоў адчувалася нават у горкім паху мутнага дыму, калі мой дзед, седзячы на доўгай лаўцы, што стаяла ля сцяны, курыў самакрутку. Гэту любоў я адчувала і тады, калі глядзела на яго жылаватых, з грубай чырванаватай скурай рукі, якімі ён няўкладна набіраў у тры пальцы высыпаную на стол невялічкай горкай махорку і майстраваў, раз-пораз скручваючы з абрыўкаў газет ды склейваючы слінай, цыгарку за цыгаркай. А самая вялікая любоў, мне здавалася, ішла ад маёй бабулі, нават калі яна паяла дзеда за яго празмерную цягу да курэння. Дакладней, яна паяла яго за тое, што ўвечары ён курыў у хаце, асабліва калі чытаў газеты.

— Гаўрыла, каб у цябе губы пасінелі! Хіба ж можна столькі дыму нарабіць!

Дзед не спрачаўся, а толькі насупліваўся, — ён амаль ніколі не ўступаў бабулі і звычайна моўчкі, не звяртаючы ні на кога ўвагі, працягваў свой занятак.

Я сябрвала з бабуляй і любіла яе болей, чым усіх сваіх родных. Мне падабалася яе імя, даўняе і такое дзіўнае, якім сёння, напэўна, ужо мала каго называюць: Хрысціна. Выхаваўшы траіх дзяцей: двух сыноў — адзін з іх мой бацька — і дачку, якія, як толькі сталі дарослымі, паехалі ад яе ў Мінск, бабуля Хрысціна цяпер жыла ўнукамі.

— Як ні шкада сваіх дзяцей, а ўнукаў — шчэ болей, — гаварыла бабуля «тайкам» ды «маладзіцам», калі стаяла, прыабняўшы мяне, у чарзе па хлеб. У паўку па хлеб мы амаль заўсёды хадзілі разам.

Нягледзячы на розніцу ва ўзросце, у нас з бабуляй было багата чаго агульнага. Праз гэта падабенства паміж намі існавала і ўзаемная ўпадоба. Мы хадзілі на луг і ў лес. Бабуля ніколі не скардзілася на стомленасць і часта ішла са мной за кампанію. Мы з ёю былі «блудніцамі».

Мы адыходзілі далёка, збіралі кветкі і травы, іншы раз наведвалі могілкі, дзе былі дарагія для бабулі магілы. Бабуля прывучыла мяне ўсюды хадзіць басанож, нават, насуперак звычаю, на могілках.

— Глядзі ж, мая ўнучка, — павучала яна мяне, — калі я буду зусім старэнькая і памру, каб ты па мне не плакала, а вось так, як я цяпер да сваёй мамы і нябожчыка маленькага сыночка, прыходзіла да мяне на магілку і пакідала свае слядочкі.

Бабуля няспешна абыходзіла босымі нагамі па ўсыпаным ігліцай пяску родных магілы і расказвала пра тых людзей, якіх некалі любіла і каго больш не было. Яна іх ведала, помніла і ўваскрашала ў сваіх думках. І дзякуючы бабуліным успамінам іх па-свойму я ўжо ведала і ўяўляла сабе. Да гэтага дня, кожную вясну, на Радуніцу, калі звычайна жывыя памінаюць мёртвых, я прыязджаю ў вёску і прыношу на гэтыя магілкі кветкі. І кожны раз абавязкова, якое б ні стаяла надвор'е, разуваюся і пакідаю для бабулі сляды.

Бабуля, калі не сварылася з дзедам, амаль увесь час усміхалася і быццам свяцілася пяшчотай. За гэта яна падабалася людзям, у яе прысутнасці было лёгка і прыемна.

Неяк, калі ў мяне быў благі настрой, яна падышла да мяне, абняла за плечы:

— Скажы, мая ўнучка, я ў цябе прыгожая?

— Ох, якая ж ты ў мяне прыгожая, бабулечка!

— А цяпер? — на бабуліным твары адлюстравалася незадаволенасць. У яе вачах раптоўна патухлі ўсе агеньчыкі і іскаркі, куточки губ апусціліся ўніз. — Ну, якая я цяпер?

— Не... не знаю...

— А паглядзі, я зноў усміхнуся.

І зноў асвяцілася дабрынёй кожная з бабуліных маршчынак, падобных на праменьчыкі, якіх так многа сабралася ля яе губ і вачэй. Мне нават здавалася, што менавіта гэтыя маршчынкі і былі яе ўпрыгожваннем. Цяпер я ясна бачыла, як немаладыя, мутнаватыя вочы яе ажылі ад гэтай усмешкі, заіскрыліся, зайгралі ласкавымі хітрынкамі.

Яна запытала:

— А ты, унучка, хочаш быць прыгожай?

— Хачу.

— Дык от, запомні мае словы: як хочаш быць прыгожай — часцей усміхайся!

На жаль, часцей усміхацца я так і не навучылася.

Бабуля ніколі мяне ні да чаго не прымушала і ні за што не лаяла. Урэшце, так яна адносілася і да іншых унукаў: старалася ім дагадзіць, усё за іх перарабіць.

— Сляпая любоў у Хрысціны, — разважалі людзі пра пачуцці маёй бабулі. — Яна сваёй дабрынёй папсуюе дзяцей.

Не бяруся рабіць вывад, што каго ў гэтым жыцці «псуюе». Але бабуліна «сляпая любоў» нам, унукам, была даспадобы.

Яна дазваляла нам бегаць мурзатымі, майстраваць у доме і на двары з дошак, крэслаў, пакрываў ці абрусаў усё, што душа пажадае, прыбірацца ў яе шырокія спадніцы, якія мы падвязвалі матузкамі, і ў прыгожыя квяцістыя хусткі. Бабуля нам дазваляла гуляць, гарэзіць да поўначы і спаць да абеду, а калі мы прачыналіся, нас заўсёды чакалі ў печы за засланкай у пузаценькіх чыгунках розныя духмяныя стравы: боршч або суп, квасоўка (крупнік з сухафруктамі), варэнікі альбо наліснікі з тварагом ці варэннем, а на стале, накрытыя ад мух ручніком, — смачныя коржыкі і гладыш малака.

Звычайна, калі мы ўставалі, бабулі ў хаце не было. Яна спяшалася прыпорацца, каб не перашкаджаць нам спаць, і нешта рабіла на гародзе.

Так было, калі дзед Гаўрыла пасвіў саўгасных кароў, а ў свае выхадныя дні, у адрозненне ад бабулі, ён з намі не цырымоніўся, гучна кашляў зранку і, спраўляючыся па гаспадарцы, раз-пораз бразгаў дзвярной клямкай ды, важка шоргаючы па масніцах, хадзіў з двара ў хату. Праўда была яго. І ўсе гэтыя гукі ніколькі нам не перашкаджалі, бо сталі для нас звыклымі.

ЗМЕСТ

Вярба над вірам

Водгукі маўчання	6
Дабро і зло – дзве палавінкі любві	16
Вакол мяне існае	31
Не ствары куміра	49
Здрада	68
Няслаўе	133
Суровыя ўрокі	147

Апабяданні

Бабіна лета	160
Вяртанне	166
Аўдоця-Еўдакія	181
Падсудны	192
Штурка	203